

## YAĞMUR TAŞI HAKKINDA

A. Süheyl Ünver

Kütüphanelerdeki araştırmalarımız esnasında elimize, Şâban Şifai'nin kıymetli taşlara dâir *Şifâiye fi't-tib* adlı eseri geçti. Şimdiye kadar taşlar hakkında yazılmış en eski kitabın Nasrüddin Tûsî tarafından te'lif edilen eser olduğunu ve tedkiklere dâima bunun esas tutulduğunu biliyoruz.

Şâban Şifai Efendi'nin de bu bahse merak ederek, pek çok me'hazlara baş vurmak suretiyle bir eser vücude getirdiği görü-lüyor. Bu toplama eserde, panzehir taşları, panzehir olarak kul-lanılan hayvanî maddeler, hayvanî ve madenî taşlar sıra ile bir-birini tâkib etmektedir. Eserin son kısmında bilhassa haceri berf-ü baran'a yâni yağmur taşına mühim bir yer verilmiş ve bundan uzun boylu bahsedilmiştir.

Yağmur taşına<sup>1</sup> dâir şimdiye kadar yapılan tedkiklerde Şâban Şifai'nin bu eseri kullanılmış değildir. İsminden de anlaşıldığı gibi, taşların şifa verici hassalarını inceleyen bir eserin, aynı zamanda mücevherattan da bahs eden bir kitab olmasına ihtimâl verilme-mesini, daha doğrusu ne maksadla yazılmış olursa olsun, taşlara âid bütün eserlerin kül halinde ele alınmamış bulunmasını buna sebep olarak göstermek mümkündür.

Filvaki, tıbbî te'lifler arasına giren bu eserin müellifi, aklî ve naklî ilimlerle meşgul olduğunu, zengin bir kütübhaneye sahib bulunduğunu bildiğimiz hekimlerden ve ilmiye tariki mensubla-rından Şâban Şifai Efendi'dir.

Ayaş'ta doğup İstanbul medreselerinde muntazam bir tahsil

<sup>1</sup> Yağmur taşı hakkında malûmat almak ve bu husustaki tedkiklerin geçirdiği safhalara dair fikir edinmek üzere, Prof. M. Fuad Köprülü'nün Eski türk-lerde dinî-sihri bir anane «yat» veya Yağmur taşı (*Darülfünun Edebiyat Fakültesi mecmuası*), IV. 1, İstanbul 1925, adlı makaleye müracaat edilmelidir.

gören bu zatın tababetteki ihtisası dikkati çekmiş ve kendisi saray hekimliğine tâyin edilmişti. Şifai, bir zaman, Süleymaniye medresesi gibi hekim yetiştiren bir müessesede tıp dersleri vermiş, Darüşşifâ'nın baş hekimliği vazifesinde bulunmuş, ayrıca Ordu baş-hekimi sıfatıyla bir çok yerler dolaşmıştır. Şifai Efendi'nin hekimlikte üstadı olmak üzere Hayatî-zâde gösterilmekte ve Şifai Efendi buna zamanının Hipokrat'ı sayacak kadar değer vermektedir. Şifai'nin dâima yanında bulundurduğu kitaplarda bir takım notlar mevcuttur ki, bunlar onun hâl tercümesini tamamlar. Talebeleri ve tahsil dereceleri hakkında mühim hayli malûmat ihtiva eder.

Devrinde bilgili bir hekim olarak tanılan Şâban Şifai Efendi, iyi huylu, güler yüzlü ve hastalarına ilaç vermeden önce güzel sözler söyleyen bir insan idi. Doğum tarihini bilmediğimiz bu zat, me'hazların kaydına göre epeyi ihtiyar olduğu halde Diyarbakır niyabetinden ma'zulen gelirken Ankara'da Zilka'de 1116 (1705) de ölmüş<sup>2</sup> ve oraya gömülmüştür.

Zamanında, ilmi değerinden dolayı kazandığı şöhreti çekemiyenler olduğunu ve ara-sıra bundan şikâyet ettiğini bildiğimiz Şâban Şifai Efendi, yağmur taşına dâir kısmı bahis konumuz olan *Şifaiye*'sini, Mehmed IV. namına yazmıştır. Eser bir mukaddime üç fasıl ve bir hatimeden mürekkep olup tam ismi *Risale-i şifaiyye fi beyanı enva'-i ahcar*'dir. Bu kitabın İstanbul kütübhanelerinde müteaddid nüshaları vardır (Topkapı Sarayı müzesi, Hazine Ktb. No. 489 ve 551; Nuruosmaniye Ktb. No. 3544, bu nüsha müellifin tashihlerini hâvidir)<sup>3</sup>. *Şifaiye*'nin, türkler arasında an'anevî bir kıymet taşıdığını bildiğimiz Yağmur taşına taallük eden kısmını bugünkü ifadeye çevirerek, ileride bu mesele üzerinde çalışacaklara küçük bir yardım olmak üzere ve hiç bir fikir ilâve etmeksizin naklediyoruz. Bu nakle esas olan metin Antalya kütübhanesindeki nüshadan alınmıştır. 1146'da Yalıköyünde istinsah edilen Antalya nüshasında müstensih, eseri Derviş Ömer Şifai'ye izafe etmekle yanılmıştır. Yağmur taşı bahsi yukarda da belirttiğimiz gibi eserin son kısmındadır ve madeni ve hayvani taşların onüçüncüsünü teşkil eder.

<sup>2</sup> Bursalı Tahir Bey, *Osmanlı müellifleri*, III, s. 220, İstanbul 1342.

<sup>3</sup> Bursalı Tahir Bey *Ayn. esr.*, III, s. 221; bu eserin Ayasofya ve Nuruosmaniye kütübhanelerinde de birer nüshası bulunduğunu yazar.

### Hacer-i Berf-ü Baran

Ebülberekât Nisaburî ve Nasir Tûsî ve hakim Tifaşî ve Mansurî ve sâir itimad olunur âlimlerin o taşın acib hikâyelerini ve garib rivâyetlerini nakledip kendileri itimad ettikleri birçok kimselerden işittiklerinden doğruluğuna inanmışlardır. O taş Türkler *yede taşı* demişlerdir<sup>4</sup>. Müteaddid sınıfları ve garib has-saları görülmüş bir taşdır. Bazısı toprak renginde beyaz ve ağır olup derûnunda kırmızı nokta bulunur ve bâzı lekesiz beyaz ve kimi koyu kırmızı (pıhtılaşmış kan rengi) ve kimisi de muhtelif renklerde olurmuş. Ebulberekât: «Ben hazine-i sultan zamanında mezkûr vasıflarla mevsuf bir çok nevilerini gördüm» demiştir. Madeninde dahi ihtilâf olup bâzı büyükler ol taş madenidir. Hatta ve Tamgaç vilâyetlerinde olur derler. Anda dahi ihtilâf olup kimi hanazir (yani domuz) cinsinden bir hayvanın bâzısının kar-nında bulunur demiş. Amma ekseriyet Çin iklimlerinde ve İran diyarının doğu taraflarında bir cins yabani ördek olur, kanatları kızıl, cüssesi büyüktür, ana fars dilinde sürhab derler ki angıt dediğimiz kuşun ismidir. Bu kuş bahar günlerinde suları sığ olan göllerde yuva yapar. Yaz günlerinde o mahallin suları çekilmekle bu kuş yuvâsını iki zira' kazıp ol taş bulurlar. Ne kadar toplarlarsa hükümdarları hazinesine teslim ederlermiş. O kuş, Mısır diyarında da çok olup semmur derler. Tüyü ile gemilere ziynet yaparlar. Amma o taşın ahvalini bilmezlermiş. Cumhur-ı tür-kân müttefiklerdir ki her nerede bu yağmur taşı kullanılırsa kar ve yağmur her ne isterlerse o yerde ve o yere yakın olan yerlerde mutlaka eserleri zuhur edip istedikleri kar ve yağmur yağar. Cumhur-ı türkândan bir cemaat o taşın hassalarına vâkif olmakla o mertebe meharetları vardır ki isterlerse yazın güneş Esed burcunda iken yağmur ve kar yağmak çok şiddetli yel esmek gibi acib eserleri o taşların âmâli ile zuhura getirirler. Bir

<sup>4</sup> Bu taşın adı *yede* (یَدِه) ve *yeda* (يَدَا) *vade* (وَادِه) şekillerinde yazılmaktadır. Ahmed Vefik Paşa merhum *Lehce-i Osmanî*'de *yeda* imlasını tercih etmiştir. Bu kelime *Divanü Lügati't-Türk*'de *یَدِه* = *yat* şeklindedir. Keza bk. M. Fuad Köprülü, *Ayn. esr.*, s. 8.

derecede ki kasabalar ve köylerden birinin bir tarafına kar ve yağmur yağdırır diğer tarafında güneş meydana ve hava da lâtif olur. Bâzıları yağmur için başka, kar ve dolu ve havanın değişmesi ve rüzgâr ve toz için başka başka taşlar vardır demişlerdir. Amma rivayet edenlerin çoğuna göre bu bir nevi'dir ki *seng-i yeda* ve *seng-i yat* derler. Ancak o garib eserlerin zuhuru bu san'ata vâkif olanların çoğalmasıyla olur. Yâni bir yerde onlardan birkaç şahıs toplanırsa biri kar biri yağmur biri dolu yağmasına gayret edip kudret sahibi olan Cenab-ı Hak lûtuft ve kereminden her birinin say'-u gayretine göre de te'sirini halk eder. Amma biri bulunsa kar ve yağmur ve sâir garib eserlerden hangisini diliyorsa ancak onu yapar demişler. Bâzi ulema o acâib eserler bâzi azâim ve efsun vasıtası ile dir ki onları türklerden bir tâife bilirler. Onlara *yat hizbi* ve o taşların azimeti okunmadan bir te'siri olmaz, derler. Bir cemâat dahi mezkûr taşın te'siri Türkistan diyarına mahsusdur. Diğer vilâyetlerde te'siri görülmez. Amma muhakk ki Tûsî onları yalanlıyarak «Bu hassalı taş ele geçse hangi vilâyette olursa olsun kar ve yağmurdan istenen ne ise o yağar. Ancak yapmasını bilir bir şahsa muhtaçtır» demiştir. Lâkin usûl ve erkânını beyan etmemiştir. Bâzılarının mücerred bir kabın içine kar veya su ile o taşlardan birisini koyarlar ve yüksek bir yere bırakırlar. Ne niyet ve istek edilir ise o meydana gelir. Efsuna ve azâime muhtaç bir taş değildir deyu rivayet ettikleri mukaddema doludan korunmak için naklolunan Büzürk Mihr bahsindeki hikâyeye uygundur. Tifâşi merhum rivâyeti üzere dahi o taşların, kullanılmasını bilen şahıslara muhtaç olduğu sabittir. Zira o âlim hekim naklettiği şeyleri itimad ettiği insanlardan dâima sahih olduğunu tevsik ile rivâyet eder. Önce geçmiş sultanların meşhurlarından Sultan Mehmed Han ı Harezmî ordugâhında bir pîr-i türki o taşı ne keyfiyet ile kullanıldığını ve acib olan eserlerinin ne suretle meydana çıktığını fitnat sahibi Tifâşi'ye şöyle anlatmıştır: «O namlı hükümdar yaz günlerinde sayısız askerle sefere çıkmıştı. Bir sahrada kervanın hararetin şiddetinden ve tozun çokluğundan zengin, fakir, piyade ve süvari ne kadar insan varsa hepsi ızdırab çekmişti. O sultan-ı zî-şan yağmur taşını muhafaza eden adamına ferman eyledi ki bu ihtiyar usûl ve erkânına riayetle o taşı kullansın. Allah'ın emriyle yağmur yağarak havaya i'tidal gelsin. Taşın muhafızı hükümdarının fer-

صلته مرجع الیه لکه جمله سنگ ما حدیثی بیان  
 اولمت در از جمله توفیق زوایا الیه تعلم و تعلیم  
 صوتی و لذت قاذن بر سینها و متعلقا تملک  
 شرح علامه شیرازی و شرح امام قرشی و شرح  
 امام مخبرازی و شرح نجم الدین احمد نخبوی  
 و دینی مصنفات معتبره دن کامل التصانع ملک  
 و ذخیره سینا اسمعیل بحرانی و حاوی بن  
 ذکریا و زاری و تصنیف خلف زنجیر زهرای  
 و تلمیح بخجندی و تصنیف لطف الله تبریزی و مختار  
 ابن هبل و مختارات بلخی و مختار الحاج جلال  
 تبریزی و مرآت الصحیح لغیبات الدین مصنفان  
 و منهاج البیان و مرآت الشفا و حیوة الحیات  
 لامام الذمیری و ارشاد ابن جمیع و جامع  
 لآلئ البیطار و مالایسع و شفا حاجی بیضا  
 و بیستان الاطبا و تذکره شیخ داود و شروح  
 مسائل ابن حنین و شروح موجز قاذن  
 و جواهر نامه بلخه مطروقه اولان مؤلفات  
 معتبره دن تسوق نامه الحالی و جواهر نامه  
 نظامی و جواهر نامه صفوری و جواهر نامه  
 السجق کندی و از هاد الافکار السمانی و سایر  
 نظریات و لذت کتب و رساله صریح

Şifâîye'nin Topkapı Sarayı nüshasından bir bibliyografya sahifesi.

manı üzerine o pîr-i türkiyi dâvet etti. Benim dahi onlarla üfetim olduğundan ben de beraber bulunup yaptığını seyrettim. O şahıs bir çadır içinde başını açtı. Bir tasa su koyup önüne koydu. Üç tane uzun kamış aldı. Birini o tasın sağ, diğerini sol tarafına yere dikti ve üçüncüsünü tasın üzerine o iki kamışın başlarına bağladı. Sonra yağmur taşı renginde canlı bir yılanı kuyruğundan o taşın üzerine geçirilen kamışa başaşağı bağlayıp astı. Öyle ki yılanın başından tas içindeki suya iki endaze yüksekliği vardı. Andan sonra taşın muhafızından iki parça taş alıp o tasın içine bıraktı. Bâdehü çıkarıp o taşları yavaş yavaş birbirine sürttü ve her birini bir tarafa attı. Sonra gene alıp suya attı ve çıkarıp sürttü. Tekrar suya bıraktı. Bunu yedi defa tekrarladıktan sonra o tasdan bir mikdar su alıp etrafa serpti. Bu esnada dört ihtiyarın başı açık ve saçları dağınık ve hey'eti gazapnâk idi. Mirıldanarak birşeyler söyler ve başını semaya kaldırır, gûya yağmur isterdi. İki saat kadar bu veçhile hareket ettikten sonra birden ctrafta bulutlar gözüksü ve bol bir yağmur başladı, hava serinledi, insan ve hayvan rahat etti. Bunu rivâyet eyleyen demiştir ki ben şâni celil olan Rabbülâlemin'in hikmetine akıl ermez ahkâmını ve yarattıklarına tevdi' ettiği garib esrarını temaşa için o ihtiyarın yanına devam edip yukarıda yazılan ahvali defalarla gördüm. Seferden döndükten sonra yaz günleri hava gayet sıcak iken ziyaretine varıp avdetinde yağmurun çokluğundan dolayı sellerden geçemezdim. Bu dahi Allahü te'alâ'nın bir hikmetidir ki rivâyet olunur. Bu işle iştilal eden şahıslardan biri her ne zaman o işe başlasa elbette mal, evlâd ve ensab cihetinden bir mazarrata uğrar ve mutlaka bir musibet ile karşılaşarak sonunda fakirlikle ömürlerini geçirirlermiş. Ma'a-haza kendini bu işe me'mur eden sultan tarafından verilen ihsanlar az olmaz imiş. Tifâşî'nin bu rivâyetinden başka yalan söylemediği herkesce bilinen diğer zevat nakletmişlerdir ki: Harezşah Sultan Mehmed, Cengiz istilâsından önce Çin semtine gitmişti. Bu memlekete yaklaşınca o derece çok yağmur ve kara tutuldu ki askerinin çoğu ölüm tehlikesine düştü. Hükümdar o mevsimde bu havanın yağmur taşı kullanılmasından ileri geldiğini anlıyarak birkaç adamını ordugâh yakınındaki dağa gönderdi. Orada yağmur yağdırmakla meşgul iki kötü insan bulunarak huzura getirildi. Hükümdar o iki habisi siyah keçelere sardırıp diri diri gömdürdü ve derhal hava açıl-

mağa başladı. Eğer yağmura sebep olan insanlar öldürülmeselerdi işlerinin te'siri uzun zaman bakı kalır ve *seng-i yede* vasıtasıyla kar, yağmur ve tufan devam eder. Düşmanlarına galib gelirler dedi.

Yukarıda zikrolunduğu üzere bâzı zevat hâsıl olan neticeler o taşa mahsus bir haldir, azimet ve efsunsuz kar ve yağmur ve tufandan hangisi istenirse yalnız o taşı suya bırakmakla istenen hal zuhur eder, demişlerdi. Buna binaen bir garib hikâyeye nakletmişlerdir. Eski zamanlarda Semerkand şehrinde yağmura ihtiyaç artıp o taşı bir tas içinde suya bırakıp bir yere koyarlar. Hafız adında bir adam bilmiyerek suyu içer. O anda yağmur yağmağa başlar ve gece gündüz dinmek bilmez. Şehirdeki evlerden başka birçok illerin harab ve ahalinin helâk olacağı korkusu belirir ve herkes şaşırıp kalır. Nihayet susamış hafızın suyu içmesinden böyle yağmur yağdığı anlaşılacak zavallı adam şehirden çıkarılır. O anda yağmur diner amma hafızın yürüdüğü yolları dahi seller kaplamış, oturmak istediği yerlerde dahi yağmur durmamış, ahali hayretlere düşmüştü. Velhâsıl bu ibret verici haller hafızdan ileri geldiği anlaşılınca zavallı adam memleketten sürülür ve yağmur diner. Fakat gittiği yerde de yağmur yağmış ve kendisi kötü bir insan muâmelesi görerek Maverâünnehir'den ve Horasan'dan tard edilmiş, hiç bir yerde kalamamış, Mısır'a iltica etmiş. Gittiği memleketin uğuru ile bu hal kendinden zâil olmuş. Biraz sonra gönülü, vatan muhabbeti imandandır, düşünce-siyle Semerkand'a gitmek istemiş. Lâkin o garib halinin yeniden zuhurundan korkarak vaz geçmiş. Adam uzun bir zaman sonra vatanına dönmüş, akrabasıyla buluşmuş ve kendisinde o garib hâl artık zuhûr etmemiş, amma adı taşa nisbetle Hafız Yeda kalmış.

Bir cemâat dahi, evvelce zikrolunduğu üzere, o taş vasıtasıyla zuhûra gelen eserler mutlak suya koymakla olmaz, taşın kullanılmasını bilen sihirbazlar bulunmak gerektir, demişlerdir. Buna inanlanlardan bazıları hayvanî taşlardan balıkta ve insan mesanesinde peyda olan taşlar vasıtasıyla de bu işi bilenler, kar, yağmur ve dolu yağdırmak ve şiddetli rüzgâr hâsıl etmek gibi garib hadiseler zuhura getirirler, demişlerdir. Amma Nasîr Tûsî'nin tercihi üzere o taşların gayrisiyle zuhura gelmemesi, Muhammed bin Zekeriyya Ebubekir Râzî'nin *akabe* hikâyesine muvafıktır.

O büyük ve sözüne inanılır âlim *Kitabü'l-havâs* nam eserinde

der ki: Türkistan'da iki memleket arasında bir akabe (geçit) vardır. Bu derbenden geçmek isteyenler bindikleri ve yük yüklettikleri hayvanların ayaklarına keçe sararlar ve gayet yavaş yürürler, tâ ki o hayvanların nal ve tırnakları o tehlikeli yolun taşlarına çarpmasın. Eğer hayvanların tırnağı o taşta dokunursa veya hayvanı sıkı sürmekten dolayı bir taş zedelenirse hemen hava kararır etrafta bulutlar peyda olur ve yağmur başlar. Mevsim kış ise, yağmur tufan gibi şiddetli yağar yollar kapanır. Mezkûr diyardan geçenler bu taşlardan alarak Türkistan şehirlerine ve sair yerlere götürürler. Bir yerde kar ve yağmur yağdırmak isteseler su ile dolu bir kaba bu taşlardan birini koyup yüksek bir yere bırakırlar ve istedikleri yerine gelir. Nasîr Tûsî *Tensukname*'de ve diğer müellifler kendi eserlerinde akabe hikâyesi Muhammed bin Zekerîyya'ya mahsus değil, Türkistan diyarında böyle geçilmesi güç boğazlar çoktur ve oradan geçenlerin bu hali gördükleri meşhurdur. Hattâ o muhatarahı geçitlerden geçerken bağırarak, yüksek sesle konuşmak, bir şey yıkamak, abdest bozmak ve biraz siyah renkli şeyleri bile suya koymak câiz değildir. Eğer bunlardan biri yapılırsa yaz ise yağmur, kış ise kar yağar, fırtına çıkar, demişlerdir.

Ebülbekât Nişabûrî, mezkûr halleri yazıldığı üzere bildirdikten sonra, bu garib şeyler sözlerine inanılır kimselerce meşhur ve çok mütavaterdir ve kimse bunu inkâr edip aksini iddiâ etmemiştir. Ancak üstad Ebu-Reyhan Birunî'nin, bu hikâyeleri alaya alıp, benim nazarımda bu cins iş, yâni tabiate hükmetmek insanların ve taşların yapabileceği işlerden değildir. Bu rivayetler hikâyeye kabilindedir, demiş olması galiba kendisine sözlerine inanılır bilginlerin bize kadar gelen rivayetlerinin varmadığından dolaydır. Düşünecek olursak Ebu-Reyhan haklı ise de bu hadiseleri gözleriyle görenlerin verdikleri haberler çok yayılmıştır ve kat'iyen vesveseye hacet yoktur, demişlerdir.

Hikmet (fizik) bilenlerden Ebül-Abbas Tifaşî ise vuku'una inandığını *Ezharü'l-efkâr* adlı eserinde malûm olduğu üzere, inanılır insanlardan rivâyetlerini naklettikten sonra Yûsuf suresinden seçtiği bir âyetle demek istiyor ki: «Semalarda ve yerde nice hakikatler vardır ki yanlarından geçerler de o hakikatlerden gözlerini çevirirler. Bu işin hakikatini Allâh bilir ve o herşeye kadirdir».